MALTA

QORTI TA' L-APPELL

**S.T.O. PRIM IMHALLEF
VINCENT DE GAETANO**

**ONOR. IMHALLEF
ANTON DEPASQUALE**

**ONOR. IMHALLEF
ALBERT J. MAGRI**

Seduta tas-7 ta' Ottubru, 2005

Appell Civili Numru. 8/1992/2

Antoinette Farrugia armla f'isimha proprju u bhala legittima rapprezentanti ta' uliedha minuri Reuben u Mari, ahwa Farrugia, u b'nota tad-9 ta' Mejju, 2000 Reuben Farrugia u Mari Farrugia assumew l-atti tal-kawza f'isimhom proprju stante li saru maggorenni

v.

Sammy Meilaq bhala Chairman u in rapprezentanza tal-Malta Drydocks u Dottor Yana Micallef Stafrace LL.D.

u l-Prokuratur Legali Mario Mifsud Bonnici L.P.
b'digriet tad-9 ta' Dicembru, 1991,
nominati kuraturi deputati biex jirraprezentaw lis-socjetà assenti Stork Services BV ta' Hengela, Nederland;
u b'digriet tas-6 ta' Lulju 1998 gie ordnat
li minflok l-isem ta' Sammy Meilaq, kull fejn dan jirrikorri,
jidhol l-isem tal-Professur Noel Zarb Adami;
u b'digriet tas-7 ta' Marzu 2000 gie ordnat li
minflok l-isem ta' Dr. Noel Zarb Adami,
kull fejn jirrikorri fl-atti, jidhol l-isem ta' John Cassar White
u b'digriet tas-sittax (16) ta' Marzu, 2004
gie awtorizzat illi l-proceduri jitkomplew kontra
Saviour Gauci f'isem il-Gvern bhala
successur tal-Malta Drydocks

Il-Qorti:

Rat l-att ta' citazzjoni pprezentat fl-allura Qorti tal-Kummerc illi permezz tieghu l-attrici proprio et nomine, wara illi ppremettiet illi fl-4 ta' Dicembru, 1989, fil-bacir numru sitta (6) maghruf ukoll bhala *Red China Dock* tal-Malta Drydocks, gara incident fatali li fih mietu Valentino Sammut, Frank Scicluna u Angelo Farrugia, li kienu qed jahdmu fuq *dock arm* li waqghet ghall-isfel fil-bacir b'kollox, waqt li kienu qed jaghmlu xoghol lilhom addett mill-konvenut Sammy Meilaq nomine bhala impjegati tat-tarzna, fuq *dock arm* provduta u armata mill-konvenuti l-ohra nomine; illi ghal dan l-incident fatali huma responsabbli il-konvenuti nomine jew min minnhom, minhabba nuqqas ta' hila fl-arti u s-sengha taghhom, u minhabba traskuragni, imperizja u nuqqas t'osservanza tar-regolamenti, jew ghax ma ipprovdewx *a safe system of work*, ma hadux il-prekawzjonijiet mehtiega, naqsu li jimmuntaw dan il-makkinarju jew impjant skond l-arti u s-sengha, kif ser jirrizulta waqt it-trattazzjoni tal-kawza; illi bil-mewt ta' zewg u missier l-atturi f'din il-kawza, huma sofrew danni kbar konsistenti f'*damunum emergens* u *lucrum cessans*; illi l-konvenuti nomine interpellati

ufficjalment b'ittra ufficjali tal-14 ta' Novembru, 1991, biex jersqu ghall-likwidazzjoni u l-hlas tad-danni, baqghu inadempjenti; talbet ghaliex dik il-Qorti m'ghandhiex: 1. tiddikjara illi l-incident fatali fuq imsemmi li gara fl-4 ta' Dicembru, 1989 gol-bacir numru sitta (6) tat-Tarzna, gara tort tal-konvenuti nomine jew min minnhom u li ghalhekk huma responsabbli ghad-danni kollha sofferti mill-atturi bhala eredi, aventi kawza u dipendenti tal-mejjet zewgha u missierhom rispettivament; 2. tillikwida dawn id-danni, okkorrendi bl-opera ta' periti nominandi; u 3. tikkundanna lill-konvenuti, jew min minnhom, li jhallsu lill-atturi dawk id-danni hekk likwidati, flimkien mall-imghax legali mid-data tac-citazzjoni; bl-ispejjez, komprizi dawk tal-ittra ufficjali u rikors ghan-nomina ta' kuraturi tal-14 ta' Novembru, 1991, u dawk tal-mandat ta' sekwestruipprezentat fl-istess gurnata, kontra l-konvenuti nomine ingunti ghas-subizzjoni;

Rat id-dikjarazzjoni guramentata ta' l-attrici u l-lista tax-xhieda relattiva;

Rat in-nota ta' eccezzjonijiet tal-konvenuti kuraturi deputati illi permezz taghha eccipew:

1. Illi huma fl-ewwel lok fil-karika taghhom bhala deputati biex jirraprezentaw lis-socjetà assenti Stork Services BV ta' Hengela, Nederland mhumiex responsabbli bl-ebda mod ghall-incident li kkawza l-mewt ta' Valentino Sammut, Frank Scicluna u Angelo Farrugia;

2. Illi fit-tieni lok huma esegwew ix-xoghol ta' kostruzzjoni lilhom moghti skond is-sengha u skond kif lilhom ordnat;

3. Illi fit-tielet lok ix-xoghol minnhom esegwit gie approvat mill-Bureau Veritas;

4. Illi fir-raba' lok huma jirriservaw li jressqu eccezzjonijiet ulterjuri wara li jkunu rcevew id-direttivi opportuni minghand is-socjetà Stork Services BV ta' Hengela, Nederland, li maghhom huma digà kkomunikaw;

5. Salvi eccezzjonijiet ohra permessi mil-ligi;

Rat id-dikjarazzjoni guramentata tal-konvenuti kuraturi deputati, u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat in-nota ta' eccezzjonijiet tal-konvenut Sammy Meilaq nomine illi biha eccepixxa:

1. Illi huwa ma jahti bl-ebda mod ghall-incident imsemmi li gara fl-4 ta' Dicembru, 1989 u konsegwentement ma huwa responsabbli ghal ebda danni li setghu sofrew l-atturi;

2. Illi konsegwentement it-talbiet ta' l-atturi huma nfondati fil-fatt u fil-ligi u ghandhom jigu michuda bl-ispejjez kontra taghhom;

3. Illi, bla pregudizzju ghas-suespost, l-esponent nomine digà min-naha tieghu u minghajr assunzjoni ta' responsabiltà ikkompensa *ex gratia* lill-atturi tad-danni sofferti minnhom fl-incident fatali tal-4 ta' Dicembru 1989, u ghalhekk dan il-hlas ghandu jitnaqqas minn kull ammont li jista' jigi deciz li hu dovut mill-eccipjent nomine;

4. Salvi eccezzjonijiet ulterjuri;

Rat id-dikjarazzjoni guramentata tal-konvenut Sammy Meilaq nomine u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat in-nota ta' eccezzjonijiet ulterjuri tal-konvenuti kuraturi deputati illi permezz taghha eccipew:

1. Illi l-azzjoni attrici hija preskritta a tenur ta' l-artiklu 2153 tal-Kodici Civili (Kap 16);

2. Illi l-eccipjenti jirrizervaw li jressqu eccezzjonijiet ulterjuri wara li jkunu rcevew id-direttivi opportuni minghand is-socjetà Stork Services BV ta' Hengela, Nederland, li maghhom huma digà kkomunikaw;

3. Salvi eccezzjonijiet ohra permessi mil-ligi;

Rat id-dikjarazzjoni u l-lista tax-xhieda relativa;

Rat is-sentenza tal-ghaxra (10) ta' Dicembru, 1993 illi permezz taghha l-Qorti tal-Kummerc cahdet l-eccezzjoni tal-preskrizzjoni sollevata mill-konvenuti kuraturi deputati;

Rat is-sentenza tat-tlettax (13) ta' Mejju, 1994 illi permezz taghha dina l-Qorti kkonfermat l-imsemmija sentenza ta' l-10 ta' Dicembru, 1993;

Rat is-sentenza tas-sittax (16) ta' Lulju, 2001 illi permezz taghha l-Prim Awla tal-Qorti Civili ddecidiet hekk:
"… tilqa' l-eccezzjoni tas-socjetà konvenuta Stork Services BV kif rapprezentata mill-kuraturi deputati Dottor Yana Micallef Stafrace LL.D. u l-Prokuratur Legali Mario Mifsud Bonnici u tilliberahom nomine mill-osservanza tal-gudizzju, izda tilqa t-talbiet fil-konfront tal-konvenuta *Malta Drydocks*, u ghalhekk:

(1) tiddikjara li l-incident fatali li gara fl-4 ta' Dicembru 1989 gol-bacir numru sitta (6) tat-Tarzna, gara tort tal-Korporazzjoni konvenuta *Malta Drydocks* li ghalhekk hija responsabbli ghad-danni kollha sofferti mill-atturi bhala eredi, aventi kawza u dipendenti tal-mejjet zewgha u missierhom rispettivament,

(2) tillikwida d-danni fl-ammont ta' Lm70,395,

(3) tikkundanna lill-Korporazzjoni *Malta Drydocks* thallas lill-atturi s-somma ta' Lm70,395 bl-imghax millum.

Bl-ispejjez kollha kontra l-istess Korporazzjoni konvenuta *Malta Drydocks*",

u dana wara illi kkunsidrat hekk:
"**Il-fatti principali**

"Din il-kawza tirrigwarda incident fuq il-post tax-xoghol, u specifikatament fil-bacir numru sitta (6) tal-*Malta Drydocks*, li gara fl-4 ta' Dicembru 1989 u li fih mietu tlett irgiel: Angelo Farrugia, Valentino Sammut u Frank Scicluna. Angelo Farrugia kien ir-ragel ta' l-attrici Antoinette Farrugia u missier iz-zewg atturi l-ohra.

"Jidher li dawn it-tliet haddiema kienu qeghdin fuq *dockarm* li kkollassa ghal gol-bacir. Gol-kabina tad-*dockarm* kien hemm certu Cutajar u mdendel go qoffa tal-hadid David Galea li kien qieghed jisprejja vapur bil-*pole gun*.

"Id-*dockarms* jikkonsistu fi struttura li ghandha sieq (madwar 11m gholi) li tistrieh u timxi fil-qiegh tal-bacir, u ohra li timxi u zzomm ma' bankina fuq il-genb tal-bacir. Din il-bankina tinsab fil-parti ta' fuq tal-hajt tal-bacir u hija wiesa' madwar 50cm u gholja 60cm. Il-bankina hija parti ntegrali mill-bacir, mahduma bl-istess materjal u fl-istess hin. F'nofs il-bankina, fil-wicc taghha, hemm ic-*channel* li minnu jghaddi *cable* li tintuza biex jigbed il-vapuri. Ix-xifer tal-bankina huwa miksi b'*angles* tal-hadid. Skond ix-xiehda ta' Carmelo Bondin dan il-hadid kien *welded* mal-hadid li kien tiela' mill-gnub tal-bacir; imma skond Dok. F5 (pjanta esebita minn Dr. Joe Micallef Stafrace waqt seduta peritali tat-23 ta' Marzu 1993) jidher li dan il-hadid kien ankrat b'vireg f'forma ta' U, b'djametru ta' 12mm u spazjati kull 50cm, b'tul ta'12.5cm jisporgi gol-konkos (para. XVI tar-relazzjoni).

"L-istabbilità tad-*dockarms* tiddependi milli l-pizijiet vertikali jigu trazmessi fuq is-sieq fil-qiegh tal-bacir, waqt li l-pizijiet orizzontali li jzommu d-*dockarms* milli jeghlbu, huma trazmessi fuq il-genb tal-bankina. Id-*dockarms* jimxu fuq roti (*bogie wheels*) li jimxu fuq *rails* f'*bogie truck* ta' madwar sitt metri tul fil-qiegh tal-bacir, u lateralment fuq *rollers* li jaghfsu fuq *section* tal-hadid fuq in-naha ta' gewwa tal-bankina (ara Dok. F13). Mis-sieq vertikali hiereg *arm* teleskopiku ta' tliet partijiet u b'kull parti ta' xi ghaxar metri. Iz-zewg partijiet ta' gewwa huma ta' l-azzar, ta' barra ta' l-aluminju. L-*arm* hija mhaddma b'sistema ta' *hydraulics*. Fuq il-*pivot* ta' dan l-*arm* ikun hemm kabina li fiha hemm il-kontrolli tal-mekkanizmu. Fit-tarf tat-*telescopic arm* hemm *basket platform* tal-hadid li jakkomoda l-haddiema li jkunu qeghdin jaghmlu *high pressure cleaning* jew zebgha jew xoghol simili mal-gnub tal-vapuri (para. XVIII tar-relazzjoni).

“Mix-xiehda ta’ David Galea jirrizulta li kien qieghed isir xoghol ta’ zebgha fuq vapur u f’mument minnhom spiccat iz-zebgha. F’dak il-mument il-*boom* kien angolat xi 75 gradi lejn il-poppa tal-vapur, jigifieri lejn il-kexxun (jew bieb) tal-bacir. Il-vapur ma kienx f’nofs il-bacir imma fuq in-naha mbeghda mill-genb li fuqu kien hemm id-*dockarm* li waqa’. Jidher li l-incident gara hekk kif kienet se tibda jew kienet bdiet l-operazzjoni li biha l-*boom* bil-*basket* bil-haddiema mdendel tibda tiddawwar biex terga’ lura mal-genb tal-bacir. Francis Johnson kien qieghed jahdem fil-qiegh tal-bacir u huwa xehed li kien qieghed jisma’ xi hsejjes li jikkorrispondu ma’ moviment tad-*dockarm* tul il-genb tal-bacir, imma dan ma setax ikun zgur dwar x’kien il-hoss li kien qieghed jisma’ partikolarment minhabba li kellu dahru lejn fejn gara l-incident. Huwa sinjifikanti però li x-xhud ddeskriva l-incident bhala precedut b’ticrita. Huwa sinjifikanti wkoll li x-xhud ra d-*dockarm* niezel shih u li kien inqala’ mill-hajt. Indri Camilleri xehe[d] dwar kif ra l-*boom* niezel u jahbat mal-genb tal-vapur (para. XXIX tar-relazzjoni, xiehda ta’ David Galea fis-seduta peritali ta’ l-24 ta’ Novembru, 1992, xiehda ta’ Francis Johnson u ta’ Indri Camilleri fis-seduta peritali tal-15 ta’ Dicembru 1992).

“**Ir-relazzjoni tal-periti gudizzjarji**

“Dwar x’kienet il-kawza ta’ l-incident il-periti rrelataw testwalment hekk:

‘L-ewwel ipotezi hija li d-*dockarm* waqa minhabba li falliet xi parti mill-istruttura, jew minhabba zball fid-disinn, jew minhabba nuqqas ta’ manutenzjoni, jew minhabba xi raguni ohra.
Id-deskrizzjoni tax-xena wara l-incident, ir-ritratti, u x-xhieda, jidhru li jeskludu kollass minhabba xi hsara fl-istruttura tad-*dockarm*. L-istruttura tad-*dockarm* tidher li baqghet prattikament shiha, meta waqghet ma’ l-art, hlief ghal xi daqqiet li gew ikkawzati probabilment minhabba l-impatt mal-vapur. Il-modifici li saru ma jissuggerux li kien hemm xi haga hazina meta waqghet id-*dockarm*; anzi tindika li saru testijiet estensivi, u modifikazzjonijiet taht supervizjoni indipendenti u kwalifikata, (Bureau Veritas), biex jassiguraw li kollox, fl-istruttura u l-makkanika tad-

dockarm jimxi sewwa. Dawn il-modifikazzjonijiet jinkludu tibdil fil-*boom* teleskopiku, biex jitnaqqsu l-vibrazzjonijiet, tibdil fir-roti ta' taht, korrezzjoni taz-zeb[g]ha biex titnaqqas il-korrozzjoni li kienet harget qabel 1986, tigdid ta' *welding*, tiswija u tishieh fil-*boom* u fil-*basket* wara li waqha tal-bidu.

Dawn it-t[i]bdiliet gew ittestjati estensivament, u ma jidhirx li kellhom xi rwol fl-incident ta' 1989. Ix-xhieda ta' Stork, li hija konfermata mir-ritratti ta' l-incident, juru li ma kienx hemm hsara, anke wara l-waqha, fl-element strutturali krucjali, jigifieri s-saqajn, il-*boom*, jew il-*bogies*, is-sistemi ta' sigurtà. Is-sistemi ta' sigurtà u evidenza vizwali jeskludu wkoll li d-*dockarm* seta' rikeb fuq xi haga fil-qiegh tal-bacir, u b'hekk hareg, jew ghola 'l fuq, mir-*rails*. Il-hsarat li kien hemm fid-*dockarm* jidhru li jirrizultaw biss mill-impatti li garrbet, l-ewwel mal-vapur, u wara mal-qiegh tal-bacir, waqt l-incident stess.

Ipotezi ohra kienet li kien hemm xi zball fl-operat tad-*dockarm*. Din l-ipotezi m'hijiex sostenuta mill-evidenza. Skond Galea, id-*dockarm* ma kienitx miexja; skond Johnson, setghet kienet miexja. Imma m'hemm xejn li jindika li d-*dockarm* kella xi problema meta timxi; dan l-aspett gie ttestjat qabel, anke b'pizijiet akbar minn dak tal-mument ta' l-incident. L-anqas ma jista' wiehed jghid li kien[et] xi operazzjoni anormali dwar l-operat tal-*boom*. Galea, li kien fil-bastiment f'tarf il-*boom* fil-mument ta' l-incident, xehed li ma hassx xejn anormali meta kien talab biex jittiehed lura lejn il-genb tal-bacir biex igib aktar zebgha. Hemm xiehda ohra li tirreferi ghall-fatt li l-operatur kellu esperjenza fl-uzu tad-*dockarm*. Madanakollu, ma jfissirx li l-mument li beda jdur il-*boom* mhux sinjifikanti ghall-incident; wiehed jistenna li hekk kif il-*boom* jingibed lura, il-forza li l-istruttura taghmel fuq il-genb tal-bacir tizdied.

Minn dan jista' wiehed jikkonkludi li d-*dockarm* innifsu ma kellux x'jaqsam ma' l-incident. Wiehed irid ghalhekk ihares lejn l-istruttura tal-bacir, li mill-evidenza fotografika, garrbet hsarat partikolari.

L-ipotezi li l-izjed tikkorrispondi ma' din l-evidenza hija li l-konkos li kien jifforma parti mill-bankina ta' fuq, li fuqha hemm forza orizzontali lejn 'l gewwa tal-bacir, biex ma taghliebx id-*dockarm*, tkissir [*recte*: tkisser]. Fl-opinjoni taghha [*recte*: taghna] dan it-tkissir huwa fondamentali, ghaliex ma setax jigi kawzat bhala rizultat ta' l-incident, imma seta' kien biss kawza ta' l-incident.
L-ewwel nett jidher li kien hemm zball fid-disinn tal-bankina ta' fuq. Id-disinn huwa deskritt fix-xhieda u fid-Dok. F32. Dan juri li fil-genb li fuqhom kienu jaghfsu ir-roti tal-*bogie* kien hemm *angles* tal-hadid, u kien hemm ukoll *U-channel* fil-parti centrali tal-bankina, fejn jghaddi l-habel li jigbed il-vapur. Il-kanal centrali ghandu fond ta' 6cm. Waqt li l-parti centrali tal-bankina taht dan il-kanal kellha hxuna ta' 50cm, il-hxuna ta' konkos fuq in-naha ta' barra, mal-genb tal-kanal - fejn fil-fatt jaghfsu r-roti - kienet ta' 14cm. Izjed minn hekk, fil-parti ta' taht, kien hemm rinforz, bil-hadid, b'vireg longitudinali ta' 12mm diametru, u cinturini ta' 16mm diametru. Kien hemm rinforz iehor li jorbot din il-parti mal-kumplament. Id-distanza mill-wicc tal-bankina sa l-eqreb hadid huwa, skond id-disinn 7cm. Il-pjanca ta' l-*angle* li hemm fiz-zewg kantunieri ta' fuq tal-bankina hija ta' ftit izjed. Dan ifisser li anke jekk il-kalkoli juru li l-hajt tal-bacir kien kapaci jiflah il-piz orizzontali li kien gie specifikat, dan zgur li jirreferi ghal hxuna ta' 50cm bir-rinforz, u mhux ghal hxuna ta' 14cm minghajr rinforz. Minhabba li l-istess *angles* kienu marbutin gol-konkos b'tip ta' *U-bar* twila madwar 12.5cm, (skond ir-ritratti u n-nota li saret waqt l-inkjesta), kien hemm xi hadid li jippenetra mill-wicc fejn jaghfsu r-roti sal-parti tal-bankina marbuta bic-cinturini, imma din il-penetrazzjoni zgur ma kienitx hafna, u zgur ma kienitx adegwata biex tittrasmetti l-piz orizzontali.

L-evidenza fotografika turi bic-car li l-konkos tal-wicc tal-bankina ccarrat sal-livell tal-hadid. Jigifieri li l-konkos falla mal-linja fejn il-hxuna tal-konkos kienet l-anqas, u fejn ma kienx hemm rinforz adegwat.

Kien hemm evidenza konfliggenti dwar id-disinn ta' dawn l-*angles*. Dan hareg mill-fatt li hemm disinji (Dok. F32) li juru il-bankina bir-rinforz, imma minghajr l-*angles*, u disinji

li juru l-*angles* minghajr rinforz. Id-domanda ghalhekk qamet jekk dawn l-*angles* sarux wara, jew kienux parti integrali mill-kostruzzjoni tal-bacir. Carmelo Bondin xehed li l-bankina kienet parti integrali tal-bacir. Xehed ukoll li l-*studs* ta' l-*angles* gew iwweldjati mall-hadid principali tar-rinforz fil-bankina. Dana ma jidhirx fid-disinji, u l-anqas m'hemm evidenza tieghu fil-partijiet li nqalghu. Ellul jaghti wiehed x'jifhem li l-*angles* saru wara, fuq disinn ta' *Civil Engineering Department* tad-*Dockyard*. Is-sur V. Giuliano, mill-banda l-ohra, xehed li l-*angles* ta' fuq saru integralment mal-bankina, u esebixxa ritratti ta' l-inawgurazzjoni tal-bacir li juru l-*angles* f'posthom f'dak il-mument. Ahna propensi li naccettaw li l-*angles* saru fl-istess mument li saret il-bankina - m'huwiex car, però, jekk f'xi mument waqt il-kostruzzjoni tal-bacir sarx xi tibdil fid-disinn tal-bankina li jista' jispjega ghaliex hemm differenza bejn Dok. F32 u Pjanta No. 824 - 39/55 annessa ma' l-*affidavit* ta' Zhou Zhen Qiu.

Din il-kwistjoni ghandha aktar x'taqsam ma' responsabbiltà milli kawza. Id-domanda tqum li jekk hemm difett fid-disinn, ghaliex il-hsara ma gratx qabel.

Risposti hemm tnejn. L-ewwel haga l-konkos ghandu kapacità li jiflah pizijiet akbar minn dak li jissejjah *nominal strength* ghal perjodi qosra. In-*nominal strength* tohrog miss [*sic*] test partikolari li jsir fuq *samples* partikolari tal-konkos (generalment *cubes*) li huma ttestjati b'mod partikolari (*uni-axial*) u fiz-zmien stipulat. Ir-rizultat, jigifieri il-mument meta l-konkos jitkisser, jiddependi mill-metodu tat-*test*. Ghalhekk hemm sistemi internazzjonali ta' *Standards*, biex wiehed juza l-istess proceduri, biex jista' wiehed iqabbel kwalità ta' konkos ma' ohra, u biex wiehed jista' jaghmel il-kalkoli mehtiega. Hemm dejjem differenza bejn is-sahha tal-konkos fil-post, u dik prevista mill-kalkoli - dak li jissejjah *margin of safety*. Meta wiehed jaccedi [*recte*: jeccedi] il-kapacità kif kalkolata, dan ma jfissirx necessarjament li l-konkos mill-ewwel jitkisser - jista' jkun riserva ta' sahha li tevita dan. Imma, zgur li meta wiehed jiehu il-konkos vicin il-limitu tas-sahha tieghu, il-konkos, anke jekk ma jitkis[s]irx, igarrab hsarat interni, (*micro-cracks*), li ma jidhrux, imma li eventwalment

ikomplu jikbru sakemm jistghu jikkawzaw tkissir tal-konkos. Meta l-process ta' taghbija momentarja, segwita mit-tnehhija ta' l-istess piz, jigi ripetut, il-fissuri zghar jikbru bil-mod, sakemm jiffurmaw fissuri akbar, u finalment jikkawzaw tkissir tal-konkos.

Saru xi testijiet wara l-incident, biex juru li l-konkos kien ta' kwalità adegwata skond lis-*specifications*. Imma dawn it-testijiet ma jippruvaw xejn, minhabba li lis-*specifications* jassumu kalkolu li zgur mhux ibbazat fuq hxuna ta' 14cm, minghajr rinforz. It-testijiet ma jurux l-anqas, jekk kienx hemm xi deterjorazzjoni tal-konkos, jew minhabba *micro-cracking* kif issemma qabel, jew minhabba l-effett ta' sadid tal-hadid prezenti gewwa l-konkos.
M'hemmx evidenza dwar il-kwalità tax-xoghol tal-konkos waqt il-kostruzzjoni, imma, minhabba l-argumenti ta' qabel, dana m'huwiex hafna rilevanti.

L-effett tas-sadid fil-hadid jista' jkun, fil-kuntest tad-diskussjoni fil-paragrafi ta' qabel, sinjifikanti. Certament, mir-ritratti, u wkoll mill-access li ghamilna ahna, huwa car li xi korrozjoni kienet u hija prezenti fl-istruttura. L-*studs* li jorbtu l-*angles* mal-bankina, u li inkixxfu waqt l-incident, juru sinjali ta' sadid anke qawwi - tant li setghet naqset anke s-sahha ta' l-istess *studs*. Anke jekk is-sahha tal-hadid ma tnaqqsietx, is-sadid, li ghandu volum akbar mill-hadid u li ghalhekk huwa process ta' espansjoni gewwa l-konkos, zgur jikkawza hsara interna, jekk mhux vizibli esternament. F'diversi bnadi fil-bankina kien hemm sinjali ta' hsara ikkawzata mis-sadid. Ovvjament, fejn din kienet tohrog fil-wicc, it-Tarzna kienet tiehu hsieb li ssewwi. Imma huwa probabbli li jkun hemm bnadi ohra fejn il-hsara interna tkun ghada ma hargitx fil-wicc, u ghalhekk ma ssirx tiswija.

Fil-kuntest tal-bacir, li jinvolvi xoghol fil-bahar jew mill-bahar, jigifieri fil-presenza certa ta' melh u ilma, huwa sorprendenti kif, l-ewwel nett ma kienx hemm sistemi ta' protezzjoni kontra il-korrozjoni fl-elementi tal-hadid mikxufa - per ezempju, l-*U-channel* fil-wicc tal-bankina, u l-*angles* fil-kantunieri tal-bankina. Huwa wkoll sorprendenti kif ma kienx hemm programm aktar

aggressiv ta' spezzjoni u manutenzjoni ta' l-istess hadid. Il-programm ta' manutenzjoni jidher li kien pjuttost passiv. Il-*U-channel*, min-natura tieghu, huwa recipjent li fih jingabar l-ilma - ma jidhirx li kien hemm xi sistema ta' drenagg ta' l-ilma qabel ma ttaqbu xi toqob fil-genb tal-kanali. Dawn it-toqob setghu kienu effikaci biex inehhu l-ilma, imma setghu wkoll ikunu mezz kif l-ilma jidhol fil-qalba tal-konkos fejn jista' jghin fil-process ta' korrozjoni tal-hadid.
M'hemmx dubbju li l-korrozjoni tal-hadid, ghalkemm setghet ma dghajfitx il-hadid stess, ikkontribwixxa ghal hsara interna fil-konkos, li minhabba d-difett fid-disinn, kien gà mghobbi aktar milli seta' jiflah.

Il-periti sottoskritti jattribwixxu l-kawza tal-incident in parti ghal difett fil-kostruzzjoni tal-bacir *Dock* numru 6, u f'parti wisq anqas ghal nuqqas ta' manutenzjoni approprija da parti ta' min kien qed juza l-istess bacir, ossija l-*Malta Drydocks*. Ma jirrizulta ebda difett fid-*dockarm* li seta' kkontribwixxa bhala kawza ta' l-incident.
Ghal fini ta' responsabbilità qed jigi stabbilit li l-grad ta' responsabbilità tad-difett fil-kostruzzjoni tal-bacir huwa ta' tmenin fil-mija (80%) fil-waqt li n-nuqqas ta' manutenzjoni huwa responsabbli ghar-rimanenti ghoxrin fil-mija (20%).'

"**<u>Ir-responsabbilità ghall-incident</u>**

"Il-*Malta Drydocks* ikkritikat il-konkluzjoni fir-relazzjoni li 20% tar-responsabbiltà huwa tort tan-nuqqas ta' manutenzjoni u sostniet li mill-provi prodotti s-sadid imsemmi mill-periti ma jirrizulta minn imkien. Barra minn hekk il-periti ghamlu l-konstatazzjonijiet taghhom tliet snin u nofs wara l-incident meta l-hadid kien ilu ghal dak iz-zmien mikxuf ghall-elementi bla ma jintuza u bla kura ta' xejn. Tikkritika wkoll ir-relazzjoni ghax issostni li l-periti njoraw il-konstatazzjonijiet ta' fatt ta' l-esperti mahtura fl-inkjesta kriminali, ir-rapport tal-perit Lawrence Mintoff, u x-xhieda u provi ohra ta' l-impjegati tal-*Malta Drydocks.*

"1. Fir-rigward tal-konstatazzjonijiet maghmula mill-esperti fl-inkjesta kriminali, il-Korporazzjoni konvenuta tghid li jekk kien hemm sadid rilevanti vizibbli dawn kienu

jikkonstatawh. Imkien ma jikkonstataw sadid u anzi jirrimarkaw li ‘il-hadid li ntuza’ kien ta’ kawalità tajba. Ir-*Reinforcement* li kien jipprotrudi mit-travu tar-*reinforced concrete* fix-xifer tal-bacir kien adegwat bizzejjed’ (b’riferenza ghal pagna 12 tar-relazzjoni fl-inkjesta kriminali).

“Il-Korporazzjoni konvenuta kkwotat minn pagna 12 tar-relazzjoni tal-periti fl-inkjesta kriminali. Però esebit f’dawn l-atti hemm biss tliet pagni b’sitt faccati (Dok. F6) li gew esesbiti minn Dr. Joe Micallef Stafrace fis-seduta peritali tat-23 ta’ Marzu 1993. Ghalhekk x’setghu qalu l-periti f’pagna 12 kif ikkwotat mill-Korporazzjoni konvenuta huwa estraneju ghal dawn il-proceduri. Issa huwa minnu li f’dawn is-sitt faccati esebiti m’hemm l-ebda konstatazzjoni dwar sadid. Izda ezami tar-ritratti kontenuti fix-faxxikoli fotografici F1, F2 u F4 u li huma ritratti li ttiehdu proprju waqt l-inkjesta, juri evidenza cara ta’ sadid - ara per ezempju r-ritratti 16, 17, 21, 22 u 24 fid-Dok. F1, ir-ritratti 4 - 8 fid-Dok. F2 u r-ritratti 1 - 6 fid-Dok. F4.

“2. Dwar ir-rapport tal-Perit Lawrence Mintiff, il-Korporazzjoni konvenuta tghid li fir-rapport tieghu l-Perit Mintoff jidentifika l-korrozjoni tal-hadid u s-sadid bhala wiehed mill-fatturi li jikkawzaw deterjorazzjoni tal-*concrete* izda mkien ma jindika fir-rapport tieghu li nnota xi sadid u jghid anzi li ‘*the reinforcement which was exposed was in a satisfactory state*’.

“‘*Satisfactory*’ cetament ma jfissirx ‘*as new*’. U difatti anke fir-ritratti annessi mar-rapport tal-Perit Mintoff hija evidenti l-prezenza ta’ sadid. Inoltre huwa ma jaghmel l-ebda riferenza, bhalma ghamlu l-periti nominati mill-Qorti, ghall-i*studs* li jorbtu l-*angles* mal-bankina. Fl-istess rapport il-Perit Mintoff fil-fatt jghid li ‘*since the mule track is covered with steel angle sections, the possibility of inspection at other locations by visual means is made very difficult*’. F’dar-rigward ghalhekk zgur ma jistax jinghad li r-rapport tieghu huwa komplet. Il-Qorti taghmel ukoll riferenza ghall-paragrafu XLIV tar-relazzjoni tal-periti gudizzjarji u fuq riportata fejn jindikaw ghaliex it-testijiet li

saru wara l-incident fuq il-konkos jistghu jitqiesu bhala inkonklussivi.

“3. Il-Korporazzjoni ssostni li kienet attenta ghall-manutenzjoni regolari u ghall-prezenza ta’ sadid. Taghmel referenza ghax-xiehda ta’ Carmelo Bondin, ta’ Ray Vassallo u tal-Perit Joseph Cassar.

“Izda Carmelo Bondin kien qieghed jixhed dwar id-*dockarms* u mhux dwar il-bankina, Ray Vassallo kien qieghed jixhed dwar it-tiswijiet li saru lid-*dockarm* qabel ma din effettivament qatt bdiet tintuza u ma qal xejn dwar il-bankina, u l-Perit Cassar stess xehed li ‘*Maintenance* ma taqax tahti u ssir minn *division* ohra mmexxija mis-Sur Charles Saliba. Mhux kompitu tieghi li naghmel *routine inspections*’. Li huwa evidenti mix-xiehda ta’ dawn it-tliet persuni hu li hadd minnhom ma semma’ li kien b’xi mod involut f’xi manutenzjoni tal-bankina, ossia l-*mule-track*, qabel ma gara l-incident in kwistjoni, salv li l-Perit Cassar isemmi xi tiswijiet izda mhux fl-istess post fejn gara l-incident in kwistjoni (ara f’dar-rigward ix-xiehda tieghu fis-seduti tad-19 ta’ Ottubru 1993 u tat-23 ta’ Novembru 1993, ara wkoll Dok. F36 esibit mill-istess xhud).

“Minn dan kollu ghalhekk jirrizulta li s-sottomissjonijiet tal-Korporazzjoni konvenuta huma ghal kollox infondati u li hemm evidenza rribatibbli dwar il-prezenza ta’ sadid fl-istrutturi tal-bacir. Hadd mix-xhieda prodotti ma ndika li b’xi mod kien involut f’manutenzjoni jew tiswija tal-bankina minhabba s-sadid. Ix-xhieda specifikaw xoghol fuq id-*dockarms* izda hadd fuq il-bankina, salv meta din kienet tintlaqat minn xi vapur.

“Fin-nota ta’ osservazzjonijiet taghhom l-atturi jsostnu li r-responsabbilità taqa’ unikament fuq il-Korporazzjoni konvenuta in vista tal-fatt li ma pprovdietx *a safe system of work*. Huma jirreferu ghall-gurisprudenza taghna u dik ingliza. Jirreferu ghar-regolament 7A(1) tal-*Health, Safety and General Welfare Regulations 1945* (*G.N.* 58/1945) li jipprovdi li ‘*it shall be the duty of every employer to take all reasonable care for his employee’s safety in all circumstances*’. Jiccitaw ukoll lil Munkman li

fil-ktieb tieghu *Employer's Liability at Common Law* (*7th ed. 1971, Butterworths, p. 129*) jelenka diversi modi kif l-*employer* jista' jonqos milli jwettaq l-obbligi tieghu:

'*1. It may be that the employer has done nothing at all to carry out his obligations.*

2. In the second place, the employer may have been informed of a defect or danger, but done nothing to remedy it.

3. Thirdly, the employer, knowing of a defect in his plant or premises, or of a danger in the course of the work, may have taken inadequate measures to eliminate and reduce the risk.

4. Fourthly, though the employer does not know that anything is wrong, it may be that he ought to know - that is, he could have found out by reasonable care.'

"Dwar il-principji ben stabbiliti m'hemmx kontestazzjoni. U dan tistqarru l-Korporazzjoni konvenuta fin-nota ta' kritika taghha. Però ssostni, kuntrarjament ghal dak li jghidu l-atturi, li hija dejjem adempiet pjenament l-obbligi taghha ta' *reasonable care*. Hija tirreferi ghall-fatt li d-disinn u s-supervizjoni tal-bini tal-bacir kien f'idejn l-inginier ciniz Zhou Zhen Qiu li kien gie konsultat dwar il-possibilità li l-bacir ikollu d-*dockarms* u kien mar il-Germanja flimkien ma' inginier iehor ciniz u zewg *managers* tal-*Malta Drydocks* biex jiddiskutu l-aspetti teknici mas-socjetà konvenuta l-ohra *Stork Services B.V.* Tenfasizza l-fatt li l-progett innifsu ma kienx f'idejha u lanqas f'idejn periti Maltin u ghalhekk kellhom kull ragun joqoghdu fuq il-pariri ta' l-imsemmi inginier ciniz. Qalet ukoll li minhabba l-interess ovvju li kellha però zammet kuntatt u ko-ordinazzjoni kontinwi fil-progett kollu u li allura anke fil-fazi ta' progettazzjoni u bini tal-bacir, minkejja li ma kenitx is-sid u m'ghamlitx ix-xoghol hi, kienet digà qed tiehu l-prekawzjonijiet ragonevoli kollha possibbli biex tassigura li x-xoghol isir sew. Meta gew biex jintaghzlu l-manifatturi tad-*dockarms* innifishom regghet hadet il-pariri mehtiega u talbet li d-*dockarms* ikunu certifikati minn ditta

ta’ certifikazzjoni internazzjonali bhalma kienet il-*Bureau Veritas*. Fin-nota telenka d-diversi passi li ttiehdu biex id-*dockarms* jinzammu kif ghandhom ikunu. Irriferiet ukoll ghax-xiehda tal-inginier Nicholas Baldacchino li qal li huwa ma giex inkarigat minn *Stork BV* biex jiccertifika wkoll l-istruttura tal-bankina fejn kienu mwahhlin id-*dockarms* izda t-*tests* li saru necessarjament minnhom infushom kienu qed jittestjaw l-istruttura kollha billi d-*dockarms* kienu ttestjati fuq ir-*rails* b’piz id-doppju tas-*safe working load* tad-*dockarm*. Hija tikkwota lil dan ix-xhud li qal: ‘*tests* tal-integrità tar-*rails* ma ghamilniex ahna bhala *Bureau Veritas*, però nista’ nghid li wara li saru t-*tests* ma kienx hemm jew caqliq jew deformità permanenti … Saru *tests at the worst possible condition* sija *acceleration* u *deceleration*.’ Irriferiet ukoll ghat-testijiet li kienu jsiru meta xi bastiment jolqot il-genb tal-bacir. U b’riferenza ghall-kriterji ndikati mill-atturi fin-nota ta’ osservazzjonijiet taghhom li elenka Monkman, sostniet li (1) irrizulta li hadet diversi prekawzjonijiet, (2) qatt ma kienet ‘*informed of a defect or danger*’ li ma ghamlet xejn dwaru, (3) ma kien hemm ebda taghrif ta’ xi difett u ghalhekk ma jistax jinghad li ‘*knowing of a defect may have taken inadequate measures to eliminate and reduce the risk*’, anzi l-provi juru li hadet passi aktar min-normal biex tassigura s-sigurtà kemm jista’ jkun, u (4) ma kellhiex mezzi aktar milli uzat biex tinduna li kien hemm xi difett, anzi jidher li tul il-process kollu kienu nvoluti nies professjonali u kompetenti. Iccitaw ukoll mill-pubblikazzjoni *The Law of Health and Safety at Work 1996/1997* dwar il-ligi u l-prattika ingliza in sostenn anke tat-tezi taghhom li galadarba rrizulta li kien hemm difett fid-disinn u l-bini tal-bacir hija ma tistax tinzamm responsabbli fil-kaz taht skrutinju. U bhala kerrejja tal-bacir kellha dritt tistenna li dan kien f’kundizzjoni tajba ghall-uzu tieghu.

“Il-Qorti digà kellha okkazjoni tikkummenta aktar ’il fuq dwar il-prezenza ta’ sadid fl-istruttura tal-bacir u ghalhekk kull kumment iehor huwa superfluwu. Barra minn hekk digà rrizulta li l-manutenzjoni li kien qieghed isir kien fuq id-*dockarms* innifishom u mhux fuq il-bankina. Il-Qorti tirrepeti li HADD mix-xhieda ma semma l-icken forma ta’ manutenzjoni fuq il-bankina, ahseb u ara dik il-

manutenzjoni 'aggressiva' li jirreferu ghaliha l-periti gudizzjarji. Billi tiggrizja r-roti tad-*dockarms* ma jfissirx li tkun qed taghmel manutenzjoni fuq l-istruttura, li taghmel *sandblasting* fuq id-*dockarms* ukoll ma jfissirx li qed taghmel manutenzjoni fuq il-bankina. Il-Qorti ma tistax u mhijiex se tassumi li ghax saret manutenzjoni fuq id-*dockarms* allura saret ukoll fuq il-bankina. Lanqas ma jista' jitqies li l-uzu ta' strumenti ghall-ispezzjoni tal-hadid, bhalma ssuggerew li jista' jsir il-periti gudizzjarji waqt l-eskussjoni taghhom, huwa xi mezz mhux normali jew li ma jidholx fl-ambitu tal-mizuri ragonevoli li jistghu jittiehdu minn azjenda bhalma hi l-*Malta Drydocks*. Anke d-ditta *Robins Takkenberg* li giet inkarigata mis-socjetà *Stork Services BV* fir-rapport taghha li jinsab anness ma' l-atti tal-kawza fl-ismijiet *Anna Sammut et vs Sammy Meilaq noe et noe* (Citaz. Nru. 14/92 decizza llum stess), tikkummenta fid-disa' pagna tar-rapport taghha (a fol. 154) li '*The concrete pourings as mentioned under A1, showed horizontally (seen from the top) and vertically (seen from the dock) severe crack formation and crumbling <u>on both the (is)land side or the non-riverside</u> and the riverside where the accident took place, especially over the first 1/2 to 2/3 of the dock length, counted from the side of the dock entrance, which is mostly used by the dock arms and mules*' (kliem sottolineati mill-Qorti). Manutenzjoni serja kienet tirrikjedi li kif ikun hemm l-inqas hsara fil-konkos, din tissewwa; fin-nuqqas ta' dan wiehed jistenna logikament penetrazzjoni ta' ilma u korrozjoni tal-hadid. L-istess ditta *Robins Takkenberg* osservat fir-rapport taghha li '*the concrete anchors, which are welded to the steel angle sections or side guiding sections, were severely corroded*'. Tirreferi sahansitra ghall-'*corroded railings of the gallery in the dock wall*' (ara wkoll ritratt 24 anness ma' l-istess rapport a fol. 215). Altru milli manutenzjoni!

"Issa hawnhekk qeghdin nitkellmu fuq azjenda kummercjali li timpjega eluf ta' haddiema, fejn il-perikli huma kbar u fejn allura l-grad ta' *reasonable care* huwa mistenni li jkun gholi hafna. Ma rrizultax li minn meta bdew jithaddmu d-*dockarms* sakemm gara l-incident in kwistjoni saru xi testijiet fuq il-bankina. Id-*destructive test*

li rrefera ghalih il-Perit Cassar sar zmien wara l-incident u fil-hajt oppost tal-bacir. U ma jirrizultax li gew inkarigati nies professjonisti biex jiddeterminaw regolarment is-sahha tal-konkos u tal-hadid li kienu jiffurmaw il-bankina. U meta saru tiswijiet qabel dan l-incident, hadd ma nduna li seta' kien hemm difett fil-konstruzzjoni? Il-prekawzjonijiet li l-Korkorazzjoni konvenuta ssostni li hadet waqt il-progettazzjoni tal-bacir u fl-ghazla tad-*dockarms* ma jfissru xejn jekk il-prekawzjonijiet ma jibqghux jigu sostnuti. Vince Giuliano semma li kull tant zmien kien isir *survey* tar-*rails* biex jaraw jekk intlaqtux jew varjawx xi ftit izda ma jsemmi xejn dwar manutenzjoni taghhom; anzi jghid li dik il-parti fejn gara l-incident kienet ghadha originali (seduta peritali tad-19 ta' Ottubru 1993).

"Il-periti gudizzjarji stabbilew li kien hemm difett fid-disinn izda m'hemmx dubju wkoll li n-nuqqas ta' manutenzjoni ta' l-istruttura accellera t-tkissir tal-konkos. Bhalma qalu l-periti fir-rapport taghhom u digà kwotat '*huwa sorprendenti kif, l-ewwelnett ma kienx hemm sistemi ta' protezzjoni kontra l-korrozjoni fl-elementi tal-hadid mikxufa - per ezempju, il-'U channel' fil-wicc tal-bankina, u l-'angles' fil-kantunieri tal-bankina. Huwa wkoll sorprendenti kif ma kienx hemm programm aktar aggressiv ta' spezzjoni u manutenzjoni ta' l-istess hadid. Il-programm ta' manutenzjoni jidher li kien pjuttost passiv*.' Kieku l-Korporazzjoni konvenuta uzat il-mezzi rakkomandati mill-periti gudizzjarji setghet tinduna bid-difetti ezistenti jew tiskoprihom.

"Il-Korporazzjoni konvenuta qalet li bhala kerrejja kellha dritt tistenna li l-bacir ikun f'kundizzjoni tajba. Lawrence Bilocca, *financial controller* tal-*Malta Drydocks*, xehed li l-bacir in kwistjoni nghata lilhom b'titolu ta' kera ghal perijodu ta' hames snin bil-massimu miljun lira fis-sena (*sic*). Jekk dan il-bacir inghata b'kera lil *Malta Drydocks*, m'hemmx dubju li dan sar b'kuntratt. Kopja tal-kuntratt ma gietx esebita. Din kienet tkun l-ahjar prova ta' l-allegata kirja u minnha kienu jirrizultaw il-kondizzjonijiet li tahthom ikun sar it-trasferiment. Fi kwalunkwe kaz fid-dawl tal-fatt inkontestat li l-*Malta Drydocks* ghandha l-amministrazzjoni shiha ta' dan il-bacir, il-Qorti tesprimi

dubji serji dwar kemm jistghu jkunu applikabbli ghall-kaz l-artikoli 1539 u 1540 tal-Kodici Civili citati mill-Korporazzjoni konvenuta fin-nota taghha.

"Ir-relazzjoni ta' l-*employee* hija ma' l-*employer* tieghu li ghandu l-obbligu jipprovdilu *a safe system of work* u *a safe working environment*, aktar u aktar f'post bhalma hu l-*Malta Drydocks* fejn hemm xoghol perikoluz. Issa f'dan il-kaz il-periti kkonkludew li l-incident gara kwantu ghal 80% minhabba d-difett fil-kostruzzjoni tal-bacir u kwantu ghal 20% minhabba nuqqas ta' manutenzjoni. Jidher li d-disinn u s-supervizjoni tal-bacir kien fdat f'idejn inginier ciniz u li l-proprjetarju huwa l-Gvern Malti, izda l-Qorti ma tistax ma tesprimix it-thassib taghha dwar l-evidenza k[o]nfliggenti li giet sottolineata mill-periti fil-paragrafu XLI tar-rapport taghhom. Inoltre l-*Malta Drydocks* kienet involuta *ex admissis* fil-ko-ordinazzjoni tal-progett kollu minhabba l-interess ovvju taghha, ghandha l-amministrazzjoni shiha tal-bacir u hija responsabbli ghall-manutenzjoni tieghu, u gie stabbilit li naqset serjament fid-dover taghha ta' manutenzjoni kif spjegat aktar 'il fuq. Difatti mir-rizultanzi processwali jidher li l-*Malta Drydocks* kienet tkun *re-active* u mhux *pro-active*. Kellha d-dmir li tispezzjona regolarment kull parti tal-bacir, f'dan il-kaz b'mod partikolari l-bankina, biex tassigura li din tkun *safe* u ma jkunx hemm riskji ghall-impjegati taghha. Kieku operaw sistema adegwata ta' spezzjoni u manutenzjoni d-difett imsemmi mill-periti kien jinstab ('*he could have found out by reasonable care*'). Il-fatt li saru tiswijiet f'partijiet ohra tal-bankina qabel id-data ta' l-incident ikompli jghabbi lill-istess Korporazzjoni bir-responsabbilità ghall-akkadut fil-konfront ta' l-impjegati taghha, u dan minghajr pregudizzju ghad-drittijiet li jidrilha li jista' jkollha fil-konfront ta' terzi. In-nuqqasijiet tal-Korporazzjoni konvenuta ssoggettaw lid-*decuius* ghal riskji li was[s]lu ghall-incident. Fil-fehma tal-Qorti ghalhekk il-Korporazzjoni konvenuta ma res[s]qet l-ebda prova li tezimiha mir-responsabbiltà fil-konfront ta' l-impjegat taghha Angelo Farrugia, u allura fil-konfront ta' l-atturi u f'dawn il-proceduri ghandha twiegeb fl-intier ghall-konsegwenzi dizastruzi rizultanti.

“Fir-rigward tas-socjetà konvenuta l-ohra *Stork Services BV* il-periti ma sabu l-ebda difett fid-*dockarm* li seta’ kkontribwixxa bhala kawza ta’ l-incident. Dwar dan m’hemm l-ebda kontestazzjoni u din is-socjetà se tigi liberata mill-osservanza tal-gudizzju.

“**<u>Likwidazzjoni tad-danni</u>**

“Meta Angelo Farrugia miet huwa kellu 41 sena, b’dan li skond in-nota tal-Korporazzjoni konvenuta kien fadallu biss tliet gimghat biex jaghlaq 42 sena. Normalment ragel jibqa’ jahdem sa l-età pensjonabbli ta’ 61 sena. Tenut kont tal-fatt li l-hajja tal-bniedem twalet u li, a skans ta’ mewt prematur, ragel jibqa’ jahdem bi qliegh sa l-età ta’ 61 sena, il-Qorti ma ssib l-ebda diffikultà tadotta multiplier ta’ 19-il sena.

“Skond id-Dok. AF1 esibit mill-attrici Antoinette Farrugia fis-seduta peritali ta’ l-24 ta’ Novembru 1992, il-*gross pay* tad-*decuius* ghas-sena 1989 kienet ta’ Lm4,714.50. Meta wiehed iqis zidiet li jinghataw minn sena ghall-ohra u l-valur dejjem jonqos tal-munita, huwa ragonevoli li tittiehed paga medja ta’ Lm5,200 ghall-perijodu kollu tal-*multiplier*.

“Mill-figura rizultanti ghandu jitnaqqas 25% ghall-konsum personali u, in vista tal-fatt li ghaddew ftit aktar minn hdax-il sena u seba’ xhur mid-data ta’ l-incident ghandu jitnaqqas 5% ghal *lump sum payment*.

“Il-*lucrum cessans* ghalhekk irid jinhadem hekk:
Lm5,200 x 19-il sena … … … … … … … Lm98,800
Naqqas 25% (konsum personali) … … … … Lm24,700

Lm74,100
Naqqas 5% (*lump sum payment*) Lm 3,705

Lm70,395

____

“Fin-nota taghha l-Korporazzjoni konvenuta tirreferi ghall-pagamenti li saru lill-atturi u ghal dak li xehed Lawrence

Bilocca , cioè li l-atturi rcevew Lm8,197.08,1 taht il-*Life Cover* li hija applikabbli ghall-haddiema kollha tat-Tarzna rrispettivament mill-kawza tal-mewt u s-somma ta' Lm16,536.08,1 taht il-*Personal Accident Policy* li jinghata lil min imut jew ikorri fuq ix-xoghol irrispettivament minn ta' min hu t-tort. Huwa qal li l-beneficjarju taht din l-ahhar polza hija l-iskema tat-Tarzna u li m'hemmx relazzjoni bejn l-assikurazzjonijiet u l-impjegat. Huwa però stqarr li l-*premium* ghal dawn l-assikurazzjonijiet jithallsu mill-iskema stess li tkopri wkoll beneficcji ohra u l-impjegat ihallas 1.5% tal-*basic wage* tieghu filwaqt li d-*Drydocks* johorgu l-ekwivalenti ta' 4.5%. Il-kontribuzzjoni tal-haddiema kienet intiza ghall-kontribuzzjoni tal-pensjoni.

"Fin-nota taghha l-*Malta Drydocks* tghid li taqbel li l-atturi kienu intitolati bi dritt ghall-hlas taht il-polza *Life Cover* izda l-atturi ma resqu l-ebda prova biex juru li kienu intitolati bi dritt ghall-hlas taht il-*Personal Accident Policy*. Anzi tkompli tghid li hemm il-prova kuntrarja tal-*financial controller* tal-*Malta Drydocks* fis-sens li dan il-hlas huwa dovut lil *Malta Drydocks* stess bhala beneficjarja u l-*premia* mhallsa wkoll mill-*Malta Drydocks* billi l-kontribuzzjonijiet tal-haddiema kienu intizi biex ikopru biss il-pensjoni.

"Li ma semmietx fin-nota taghha l-Korporazzjoni konvenuta huwa li l-istess xhud ipprometta li jgib kopja tal-polza izda l-ebda kopja ma qatt giet esebita f'dawn l-atti. Certament dik kienet tkun l-ahjar prova u mhux semplicement dak li xehed il-*financial controller*. Il-Korporazzjoni konvenuta tghid fin-nota ta' eccezzjonijiet taghha li kkumpensat *ex gratia* lill-atturi tad-danni sofferti minnhom. Izda ma ngabet l-ebda prova min-naha taghha li l-pagamenti li ghamlet kienu fil-fatt *ex gratia*. L-ebda rcevuta jew dokument li jindika li l-pagament taht il-*Personal Accident Policy* sar biss *ex gratia*, jew li sar taht xi forma ta' kondizzjonijiet. Fis-sottomissjonijiet tieghu l-abbli difensur tal-Korporazzjoni konvenuta ghamel riferenza ghas-sentenza moghtija mill-Qorti tal-Kummerc fis-17 ta' Ottubru 1994 fl-ismijiet **Gaspare Xuereb vs Sammy Meilaq et noe** u sostna li a bazi ta' dik is-sentenza rrizulta li l-attur f'dik il-kawza ma setax

jippretendi bi dritt li jithallas taht il-*Personal Accident Insurance Policy*. Li effettivament qalet il-Qorti f'dik il-kawza kien li '*l-attur ma ressaq ebda provi konkreti dwar l-ezistenza tal-polza minnu allegata. U ladarba l-istess polza lanqas biss ma hija esibita fl-atti, il-Qorti tistaqsi kif jista' wiehed jiddetermina jekk l-attur kienx kopert jew le dwar l-incident mertu tal-kawza taht il-kondizzjonijiet tal-polza?*' Fil-kaz odjern hija l-*Malta Drydocks* li qed tinvoka l-polza izda naqset hi stess milli tipproduciha. Ghalhekk fl-assenza ta' provi m'ghandha titnaqqas l-ebda somma mill-ammont likwidat bhala *lucrum cessans*."

Rat ir-rikors ta' l-appell tal-Korporazzjoni konvenuta *Malta Drydocks* illi bih, ghar-ragunijiet hemm esposti, filwaqt illi, fi kliem ir-rikors ta' appell, "… in vista tas-sentenza tal-Prim Awla fejn il-Qorti akkollat responsabilità lill-esponenti a bazi tad-difett fil-kostruzzjoni, l-esponenti qeghedha formalment teccepixxi ulterjorment il-preskrizzjoni fil-konfront taghha a bazi ta' l-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili; kif ukoll teccepixxi formalment illi in kwantu applikabbli l-azzjoni hija wkoll preskritta ai termini 1638 tal-Kodici Civili", talbet illi tigi revokata s-sentenza tas-16 ta' Lulju, 2001 moghtija mill-Prim Awla tal-Qorti Civili billi jigu milqugha l-eccezzjonijiet tal-konvenuta *Malta Drydocks* appellanti u jigu michuda t-talbiet attrici, bl-ispejjez taz-zewg istanzi kontra l-atturi appellati;

Rat ir-risposta ta' l-atturi illi permezz taghha, ghar-ragunijiet hemm esposti, issottomettew illi s-sentenza appellata ghandha tigi konfermata bl-ispejjez taz-zewg istanzi kontra l-Korporazzjoni appellanti;

Rat ir-risposta tal-konvenuti kuraturi deputati biex jirraprezentaw lis-socjetà *Stork Services B.V.* ta' Hengela, Nederland illi biha, ghar-ragunijiet hemm esposti, issottomettew illi fil-konfront ta' l-istess socjetà is-sentenza appellata ghandha tigi konfermata u, ghar-rigward tad-decizjoni in kwantu tikkolpixxi l-konvenut l-iehor irrimettew ruhhom ghall-gudizzju ta' dina l-Qorti, bl-ispejjez;

Ezaminat l-atti kollha tal-kawza;

Trattat l-appell;

Ikkunsidrat:

Illi huwa mehtieg illi, qabel ma jigi konsidrat l-appell fil-meritu, tigi trattata u determinata s-segwenti eccezzjoni sollevata fil-paragrafu enumerat hamsin (50) tar-rikors ta' appell:
"… in vista tas-sentenza tal-Prim Awla fejn il-Qorti akkollat responsabiltà lill-esponenti a bazi tad-difett fil-kostruzzjoni, l-esponenti qeghedha formalment teccepixxi ulterjorment il-preskrizzjoni fil-konfront taghha a bazi 2153 tal-Kodici Civili; kif ukoll teccepixxi formalment illi in kwantu applikabbli l-azzjoni hija wkoll preskritta *ai termini* 1638 tal-Kodici Civili";

L-Artikolu 1638 tal-Kodici Civili jiddisponi hekk:
"**1638.** (1) Jekk bini jew xoghol iehor kbir ta' gebel, mibni b'appalt, fi zmien hmistax-il sena minn dak in-nhar li tkun tlestiet il-kostruzzjoni, jinqered, kollu jew bicca minnu, jew juri li hemm periklu car li sejjer jiggarraf minhabba difett fil-kostruzzjoni, jew ukoll minhabba difett ta' l-art, <u>l-arkitett u l-appaltatur</u> ghandhom iwiegbu ghal dan.

(2) L-azzjoni ghall-hlas tal-hsara ghandha titmexxa fi zmien sentejn minn dak in-nhar li jigri xi wiehed mill-kazijiet hawn fuq imsemmija" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Huwa evidenti illi l-appellant nomine la huwa l-"arkitett" u lanqas l-"appaltatur" tal-kostruzzjoni illi minhabba fiha l-atturi qed jallegaw illi gew arrekati danni lilhom. Konsegwentement, l-Artikolu 1638 tal-Kodici Civili, invokat mill-appellant nomine, mhux applikabbli ghall-kaz in ezami;

L-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili jaqra hekk:

"**2153.** L-azzjoni ghall-hlas tal-hsarat mhux ikkagunati b'reat taqa' bi preskrizzjoni bl-eghluq ta' sentejn."

L-incident fatali in kwistjoni avvera ruhu fl-4 ta' Dicembru, 1989. Ghalhekk, it-terminu preskrittiv kontemplat mic-citat Artikolu 2153 tal-Kodici Civili kellu jiskadi fl-erbgha (4) ta' Dicembru, 1991 *purchè* ma jirrizultax pruvat illi dan it-terminu gie interrott jew miksur *ai termini* ta' l-artikoli 2127 *et seq*. ta' l-imsemmi Kodici Civili, f'liema kaz it-terminu beda jiddekorri mill-gdid mid-data ta' tali interruzzjoni (art. 2136, Kap. 16);

Mid-dokument esibit mid-difensur ta' l-atturi appellati waqt l-udjenza mizmuma minn dina l-Qorti fl-ewwel (1) ta' Marzu, 2005 jirrizulta illi, permezz ta' ittra ufficjali pprezentata fl-erbatax (14) ta' Novembru, 1991, l-attrici *proprio et nomine* interpellat lill-korporazzjoni appellanti sabiex tersaq ghall-likwidazzjoni u hlas tad-danni lilha kagjonati b'rizultat ta' l-incident fatali in kwistjoni. Mill-istess dokument jirrizulta ukoll illi l-imsemmija ittra ufficjali giet notifikata lill-korporazzjoni appellanti fit-tlieta (3) ta' Dicembru, 1991, jigifieri gurnata wahda (1) qabel skada t-terminu preskrittiv. Ghalhekk, jirrizulta illi dan it-terminu gie interrott (art. 2128, Kap. 16) u illi rega' beda jiddekorri fit-3 ta' Dicembru, 1991 (art. 2136, Kap. 16);

L-att ta' citazzjoni odjern gie intavolat fis-sitta (6) ta' Jannar, 1992 u gie notifikat lill-korporazzjoni appellanti f-erbatax (14) ta' Frar, 1992, u, konsegwentement, ma jistax jinghad illi l-azzjoni attrici giet preskritta *ai termini* 2153 tal-Kodici Civili, invokat mill-istess korporazzjoni;

Konsegwentement, l-eccezzjoni tal-preskrizzjoni ta' l-azzjoni attrici skond l-Artikolu 2153 tal-Kodici Civili, sollevata quddiem dina l-Qorti mill-korporazzjoni appellanti, qed tigi wkoll respinta;

Ikkunsidrat ulterjorment:

Illi l-aggravji tal-korporazzjoni appellanti kontra s-sentenza appellata huma bazikament is-segwenti:
1. Illi, fi kliem ir-rikors ta' appell:
"L-esponenti tixtieq fl-ewwel lok tenfasizza illi hija ma hijiex proprjetarja tal-bacir numru 6";

2. Illi l-konkluzjoni ta’ l-esperti gudizzjarji nominati mill-ewwel Qorti, adottata mill-istess Qorti, illi meta avvera ruhu l-incident in kwistjoni kien hemm korrozjoni fil-hadid tal-*concrete* hija zbaljata ghaliex mhix korroborata mill-provi prodotti;

3. Illi hija zbaljata ukoll il-konkluzjoni ta’ l-ewwel Qorti illi l-korporazzjoni appellanti naqset illi tipprovdi *a safe system of work*;

4. Illi, fi kliem ir-rikors ta’ appell:
“L-esponenti tissottometti li ma kellhiex tinzamm responsabbli anqas ghall-grad minimu ta’ 20% kif rakkomandat fir-relazzjoni peritali, aktar u aktar billi skond ma kkonkludew l-istess periti, kien hemm difett latenti inizjali li ma setghax jigi rimedjat b’ebda tip ta’ manutenzjoni. B’aktar sahha ma jaghmilx sens kif l-ewwel Qorti akkollat lill-esponenti wkoll ir-responsabiltà ta’ 80% li l-esperti teknici mqabbda minnha kkonkludew li kienet dovuta ghad-disinn ta’ l-inginier inkarigat mill-Gvern”;

5. Illi, ukoll fi kliem ir-rikors ta’ appell:
“… l-esponenti ma taqbilx mal-mod kif l-ewwel Qorti llikwidat id-danni”;

Ikkunsidrat:

Illi fil-fehma ta’ dina l-Qorti l-ewwel (1) aggravju tal-korporazzjoni appellanti jammonta ghal eccezzjoni illi l-istess korporazzjoni ma hijiex il-legittimu kontradittur ta’ l-atturi, eccezzjoni illi ma gietx sollevata quddiem l-ewwel Qorti u illi ma hijiex proponibbli fi stadju ta’ appell. Konsegwentement, l-ewwel (1) aggravju ma jimmeritax konsiderazzjoni ulterjuri;

Ikkunsidrat:

Illi t-tieni (2) aggravju tal-korporazzjoni appellanti jammonta ghal sottomissjoni illi, ghal dak illi jirrigwarda l-ezistenza *o meno* ta’ sadid fil-*concrete* fiz-zmien meta avvera ruhu l-incident fatali in kwistjoni, l-ewwel Qorti

ghamlet apprezzament zbaljat tal-provi prodotti. Dan l-aggravju gie trattat mill-korporazzjoni appellanti fil-paragrafi enumerati minn ghaxra (10) sa sittax (16) tar-rikors ta' appell. Is-sottomissjonijiet maghmula f'din il-parti tar-rikors ta' appell huma tista' tghid l-istess - ghalkemm kull tant fi kliem differenti - bhal dawk illi hija ghamlet fil-paragrafu enumerati minn tlieta (3) sa ghaxra (10) tan-nota ta' osservazzjonijiet taghha intavolata quddiem l-ewwel Qorti (fol. 307 sa 310). Dina l-Qorti, wara illi ezaminat il-provi prodotti, hija tal-fehma illi fis-sentenza appellata l-ewwel Qorti ghamlet apprezzament tajjeb tal-provi prodotti fir-rigward tal-prezenza ta' sadid u illi l-istess Qorti ghamlet dan l-apprezzament filwaqt illi, fil-pagini hdax (11) u tnax (12) tas-sentenza (markati rispettivament fol. 340 u 341), ikkonsidrat korrettement is-sottomissjonijiet relativi tal-korporazzjoni appellanti maghmula fin-nota ta' osservazzjonijiet illi ghadha kemm issemmiet;

A skans ta' ekwivoci, dina l-Qorti trid taghmilha cara illi hija waslet ghall-konkluzjoni taghha migjuba fil-paragrafu ta' qabel dan wara illi hadet in konsiderazzjoni ukoll il-kontenut tal-pagina tnax (12) tar-rapport esebit mill-korporazzjoni appellanti flimkien mar-rikors ta' appell taghha. Huwa minnu illi fl-imsemmija pagina ta' dan ir-rapport ma jissemmiex sadid; dan, però, ma jammontax ghal prova <u>konklusiva</u> illi sadid ma kienx hemm. Mhux l-istess jista' jinghad ghall-prova tal-prezenza ta' sadid rizultanti minn uhud mir-ritratti illi ttiehhdu *a tempo vergine* u illi huma esibiti, senjatament dawk puntwalizzati fit-tielet (3) paragrafu tal-hdax (11)-il pagina tas-sentenza appellata; din hija prova <u>inkonfutabbli</u>;

Ghalhekk, it-tieni (2) aggravju mhux fondat;

Ikkunsidrat:

Illi, kwantu ghat-tielet (3) aggravju - illi jirrigwarda l-materja ta' *safe system of work* - tajjeb illi tigi hawn riprodotta silta mill-imsemmija nota ta' osservazzjonijiet tal-korporazzjoni appellanti. Fil-paragrafu tnax (12) ta' din in-nota jinghad hekk (fol. 310):

"L-attrici ma kellhiex ghalfejn tiddilunga f'elenku ta' sentenzi dwar din il-materja. Il-principji applikabbli huma maghrufa u ma hemmx kwistjoni dwarhom; min ihaddem huwa marbut li jiehu l-prekawzjonijiet kollha ragonevoli biex jipprovdi kondizzjonijiet li jassiguraw is-sahha tal-haddiem fuq il-post tax-xoghol tieghu. Kif iccitat l-attrici fil-paragrafu 11 tan-nota taghha '*it shall be the duty of every employer to take all reasonable care for his employee's safety in all circumstances*.' L-enfasi anke fl-awturi citati bar[r]anin mill-attrici hija fuq *reasonable care*. Sa hawnhekk hemm qbil. L-essponenti ssostni li fic-cirkostanzi kollha tal-kaz hija adempiet pjenament fl-obbligu taghha ta' *reasonable care*. Ic-cirkostanzi kollha tal-kaz huwa [*recte*: huma] importanti u rilevanti ghall-apprezzament shih tal-kaz. Dawn jinkludu wkoll il-*background* kollu tal-progett" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Minn ezami ta' dik il-parti tar-rikors ta' appell illi fiha l-korporazzjoni appellanti ghamlet is-sottomissjonijiet taghha dwar it-tielet (3) aggravju - jigifieri paragrafi enumerati minn sbatax (17) sa hamsa u tletin (35) - jirrizulta illi l-istess korporazzjoni mhux qed issostni illi fis-sentenza appellata l-ewwel Qorti ma adottatx il-principji applikabbli f'materja ta *a safe system of work* illi dwarhom "ma hemmx kwistjoni", anzi "hemm qbil", izda qed issostni illi fl-applikazzjoni ta' dawn il-principji l-ewwel Qorti ghamlet apprezzament zbaljat tal-provi prodotti u tar-rizultanzi processwali. Jirrizulta, *inoltre*, illi bhal ma già inghad waqt il-konsiderazzjoni tat-tieni (2) aggravju, l-imsemmija sottomissjonijiet tal-korporazzjoni appellanti huma *più o meno* dawk illi hija ghamlet fil-paragrafi enumerati minn tlettax (13) sa tnejn u tletin (32) tan-nota ta' osservazzjonijiet taghha (fol. 310 sa 315);

Dina l-Qorti ezaminat l-atti processwali fid-dawl tas-sottomissjonijiet illi ghadhom kemm issemmew tal-korporazzjoni appellanti - kemm dawk maghmula fin-nota ta' osservazzjonijiet u kemm dawk maghmula fir-rikors ta' appell - u ma ssib ebda raguni ghala ghandha tiddisturba l-apprezzament tal-provi maghmul mill-ewwel Qorti fis-sentenza appellata, liema apprezzament wassalha ghall-konkluzjoni korretta illi l-korporazzjoni appellanti naqset illi

tipprovdi *a safe system of work*. F'dan ir-rigward, dina l-Qorti ticcita u taghmel taghha s-segwenti silta estensiva mis-sentenza appellata (fol. 343 sa 345):

"Issa hawnhekk qeghdin nitkellmu fuq azjenda kummercjali li timpjega eluf ta' haddiema, fejn il-perikli huma kbar u fejn allura l-grad ta' *reasonable care* huwa mistenni li jkun gholi hafna. Ma rrizultax li minn meta bdew jithaddmu d-*dockarms* sakemm gara l-incident in kwistjoni saru xi testijiet fuq il-bankina. Id-*destructive test* li rrefera ghalih il-Perit Cassar sar zmien wara l-incident u fil-hajt oppost tal-bacir. U ma jirrizultax li gew inkarigati nies professjonisti biex jiddeterminaw regolarment is-sahha tal-konkos u tal-hadid li kienu jifformaw il-bankina. U meta saru tiswijiet qabel dan l-incident, hadd ma nduna li seta' jkun hemm difett fil-kostruzzjoni? Il-prekawzjonijiet li l-Korporazzjoni konvenuta ssostni li hadet waqt il-progettazzjoni tal-bacir u fl-ghazla tad-*dockarms* ma jfissru xejn jekk il-prekawzjonijiet ma jibqghux jigu sostnuti. …

"Il-periti gudizzjarji stabbilew li kien hemm difett fid-disinn izda m'hemmx dubju wkoll li n-nuqqas ta' manutenzjoni ta' l-istruttura accellera t-tkissir tal-konkos. Bhalma qalu l-periti fir-rapport taghhom u digà kwotat '*huwa sorprendenti kif, l-ewwelnett ma kienx hemm sistemi ta' protezzjoni kontra l-korrozjoni fl-elementi tal-hadid mikxufa - per ezempju, il-'U channel' fil-wicc tal-bankina, u l-'angles' fil-kantunieri tal-bankina. Huwa wkoll sorprendenti kif ma kienx hemm programm aktar aggressiv ta' spezzjoni u manutenzjoni ta' l-istess hadid. Il-programm ta' manutenzjoni jidher li kien pjuttost passiv*. Kieku l-Korporazzjoni konvenuta uzat il-mezzi rakkomandati mill-periti gudizzjarji setghet tinduna bid-difetti esistenti jew tiskoprihom.

"…

"Ir-relazzjoni ta' l-*employee* hija ma' l-*employer* tieghu li ghandu l-obbligu jipprovdilu '*a safe system of work*' u '*a safe working environment*', aktar u aktar bhalma

hu l-*Malta Drydocks* fejn hemm xoghol perikoluz. Issa f'dan il-kaz il-periti kkonkludew li l-incident gara kwantu ghal 80% minhabba d-difett fil-kostruzzjoni tal-bacir u kwantu ghal 20% minhabba n-nuqqas ta' manutenzjoni. … Difatti mir-rizultanzi processwali jidher li l-Malta Drydocks kienet tkun *re-active* u mhux *pro-active*. Kellha d-dmir li tispezzjona regolarment kull parti tal-bacir, f'dan il-kaz b'mod partikolari l-bankina, biex tassigura li din tkun *safe* u ma jkunx hemm riskji ghall-impjegati taghha. Kieku operaw sistema adegwata ta' spezzjoni u manutenzjoni d-difett imsemmi mill-periti kien jinstab ('*he could have found out by reasonable care*'). Il-fatt li saru tiswijiet f'partijiet ohra tal-bankina qabel id-data ta' l-incident ikompli jghabbi lill-istess Korporazzjoni bir-responsabbilità ghall-akkadut fil-konfront ta' l-impjegati taghha … Fil-fehma tal-Qorti ghalhekk il-Korporazzjoni konvenuta ma res[s]qet l-ebda prova li tezimiha mir-responsabbiltà fil-konfront ta' l-impjegat taghha Valentino Sammut, u allura fil-konfront ta' l-atturi u f'dawn il-proceduri ghandha twieġeb fl-intier ghall-konsegwenzi dizastruzi rizultanti" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Dwar l-aggravju in ezami, ghall-kompletezza, dina l-Qorti tixtieq tikkummenta fil-qasir hafna dwar il-kontenut tas-segwenti silta mill-paragrafu enumerat disgha u ghoxrin (29) tar-rikors ta' appell:

"… Huwa veru li wiehed mill-periti [gudizzjarji] illum u wara l-incident jirritjeni li l-Malta Drydocks kellu jkollha programm ta' manutenzjoni aktar 'aggressiva' però mistoqsi ripetutament u ssikkat biex jispjega x'ried ifisser b'dan kull ma zied kien li fejn jidher is-sadid fil-wicc, kellhom ikissru u jaraw x'isibu gewwa. Effettivament però, ma irrizulta minn imkien u minn ebda xhieda li, fi zmien l-incident jew qabel, kien hemm evidenza ta' xi sadid" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Dwar din il-lanjanza tal-korporazzjoni appellanti huwa sufficjenti illi jinghad illi dina l-Qorti già iddikjarat illi hija taqbel mal-konkluzjoni ta' l-ewwel Qorti dwar il-prezenza

ta' sadid fiz-zmien illi fih avvera ruhu l-incident fatali in kwistjoni;

Ghar-ragunijiet hawn moghtija, anqas it-tielet (3) aggravju ma huwa fondat;

Ikkunsidrat:

Illi anqas ir-raba' (4) aggravju ma huwa fondat ghaliex dina l-Qorti taqbel pjenament mar-ragunament illi ghamlet l-ewwel Qorti fis-silta mis-sentenza appellata illi giet citata fil-kors tal-konsiderazzjoni tat-tielet (3) aggravju. Huwa utili illi jigi notat illi, filwaqt illi fis-sottomissjonijiet dwar l-aggravju in ezami l-korporazzjoni appellanti issostni illi dak illi hija ssejjah "difett latenti inizjali" - u illi fis-sentenza appellata jissejjah "difett fil-kostruzzjoni tal-bacir" - "ma setghax jigi rimedjat b'ebda tip ta' manutenzjoni" (sottolinear ta' dina l-Qorti), kemm fir-rapport peritali u kemm fis-sentenza appellata r-responsabbiltà ta' l-imsemmija korporazzjoni hija bazata fuq nuqqas ta' spezzjoni u manutenzjoni. Tajjeb illi jigi hawn riaffermat illi dina l-Qorti taqbel mal-fehma ta' l-ewwel Qorti illi:
"[Il-Malta Drydocks] Kellha d-dmir li tispezzjona regolarment kull parti tal-bacir, f'dan il-kaz b'mod partikolari l-bankina, biex tassigura li dan kien *safe* u ma jkunx hemm riskji ghall-impjegati taghha. Kieku operaw sistema adegwata ta' spezzjoni u manutenzjoni d-difett imsemmi mill-periti kien jinstab" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Huwa kwazi superfluwu illi jinghad illi kieku, ghall-grazzja ta' l-argument, b'rizultat tad-debita "spezzjoni" il-korporazzjoni appellanti skopriet "id-difett latenti inizjali" jew "difett fil-kostruzzjoni tal-bacir" u kieku, ghall-grazzja ta' l-argument ukoll, wara tali skoperta, id-difett "ma setghax jigi rimedjat b'ebda tip ta' manutenzjoni", kif qed issostni l-korporazzjoni appellanti, is-soluzzjoni kienet tkun illi l-bacir ma jintuzax sakemm id-difett jigi rimedjati b'mezzi differenti minn dawk ta' manutenzjoni u mhux illi l-bacir jibqa' jintuza b'perikolu evidenti ghas-sahha, jekk mhux addirittura ghall-hajja, ta' l-impjegati tal-korporazzjoni appellanti;

Ikkunsidrat:

Illi, kwantu ghas-somma illi l-korporazzjoni appellanti giet kundannata sabiex thallas lill-atturi in linea ta' danni, illi hija l-mertu tal-hames (5) aggravju, l-imsemmija korporazzjoni ghandha s-segwenti ilmenti:

(i) hija ma taqbilx mal-*multipier* adottat;

(ii) hija ma taqbilx mal-percentagg ta' tnaqqis mis-somma likwidata minhabba *lump sum payment*;

(iii) hija ma taqbilx "mas-somma uzata bhala bazi ghall-komputazzjoni" tad-danni;

(iv) kellha tintlaqa' s-sottomissjoni maghmula mill-korporazzjoni appellanti quddiem l-ewwel Qorti illi, fi kliem ir-rikors ta' appell, "il-hlas maghmul [lill-atturi] mill-esponenti taht il-*Personal Accident Policy*" kellu "jitnaqqas mill-ammont *talvolta* dovut minnha";

Ikkunsidrat:

Illi dwar l-ilment (i) il-korporazzjoni appellanti fir-rikors ta' appell issottomettiet hekk:

"L-esponenti ccitat diversi sentenzi anke recenti fejn il-*multiplier* adoperat kien anqas hafna mill-*working life expectancy*. L-esponenti tissottometti li fil-kaz tad-*decujus* u tenut kont ukoll tac-cirkostanzi kollha li jistghu jillimitaw l-aspettativa tal-hajja lavorattiva tad-*decujus*, kien ikun aktar ekwu *multiplier* ta' 7 snin";

Dina l-Qorti kif komposta f'sentenza pjuttost recenti - moghtija fit-tlieta (3) ta' Dicembru, 2004 - fil-kawza fl-ismijiet ***Darren Sammut v. Eric Zammit*** qalet hekk dwar il-*multiplier* u l-aspettativa ta' hajja lavorattiva:

"Is-sentenza appellata adottat *multiplier* ta' erbgha u erbghin sena billi rriteniet li l-attur kellu aspettativa ta' hajja lavorattiva ghal dan iz-zmien kollu stante l-età zghira tieghu meta sehh l-incident. …

"…

"Din il-Qorti hasbet fit-tul dwar din il-kwistjoni u jidrilha li l-*multiplier* adottat mill-Qorti ta' l-ewwel grad huwa pjuttost eccessiv. Dan ghaliex fis-sistema generalment applikata f'kawzi ta' rizarciment ta' danni l-ligi ma tghid xejn, ghal anqas kif inhi fil-prezent, dwar il-perjodu li ghandu jigi applikat ghal fini tal-*multiplier* u anqas u anqas ma tghid xejn dwar il-hajja lavorattiva tad-danneggat. Il-provvedimenti tal-Kodici Civili li jirregolaw il-mod kif ghandhom jitqiesu d-danni jitkellmu b'mod specifiku dwar telf effettiv, konsistenti fi spejjez inkorsi minhabba l-hsara kagunata u it-telf ta' paga jew qligh iehor attwali. Dwar dawn il-Qorti ma ghandha ebda diskrezzjoni u ghandhom jigu rizarciti *in toto*. Izda fir-rigward ta' telf ta' qligh li dik il-persuna tbati 'l quddiem minhabba inkapacità ghal dejjem, totali jew parzjali, s-subartikolu (2) ta' l-Artikolu 1045 tal-Kap 16 jiddisponi li 'ls-somma li ghandha tigi moghtija ghal <u>din</u> l-inkapacità tigi stabbilita mill-Qorti, wara li tqis ic-cirkostanzi tal-kaz, u, b'mod partikolari, ix-xorta u l-grad ta' inkapacità, u l-kondizzjoni tal-parti li tbati l-hsara.'

"Hawn ghalhekk naraw element diskrezzjonali li qed jinghata lill-gudikant. Il-ligi ma tridx li l-kumpens ikun biss rizultat ta' ezecizzju matematiku - ghalkemm tali ezercizzju huwa wiehed siwi u jwassal ghal certa uniformità fil-likwidazzjoni tad-danni kif effettivament gara wara s-sentenza ta' *Butler vs Heard* - b'dana kollu l-gudikant ghandu jzomm quddiem ghajnejh aspett aktar wiesa' tal-problema u fl-ammont li finalment jakkorda bhala danni ghat-telf futur - dawk li fil-gergo huma maghrufa bhala *lucrum cessans* - jipprova jimprimi sens ta' gustizzja billi mhux biss ihares lejn l-interessi tad-danneggat izda billi wkoll jittiehed in konsiderazzjoni dak li jkun kkawza d-danni.

"…

"Tenut kont ta' dan kollu din il-Qorti hija tal-fehma li s-somma likwidata mill-ewwel qorti kienet eccessiva u ma tara ebda raguni ghaliex l-attur ghandu jigi kumpensat ghall-perjodu kollu tal-hajja lavorattiva tieghu, partikolarment meta hija l-prassi f'dawn il-kazi li l-gudikant jiehu in konsiderazzjoni l-effett tac-*chances and changes of life* li fir-realtà jistghu, ghar-ragunijiet kompletament indipendenti mill-incident *de quo*, jirriducu l-hajja lavorattiva ta' l-attur. Ghalhekk din il-Qorti hija tal-fehma li l-*multiplier* ghandu jigi ridott minn dak ta' 44 sena ghal 35 sena …";

Fil-kaz odjern dina l-Qorti sejra tapplika l-principji rizultanti mis-silta appena citata mis-sentenza ***Sammut** v. **Zammit***, b'dan illi, qabel xejn, tiddikjara illi l-provvedimenti 1045 tal-Kodici Civili, permezz 1046 ta' l-istess Kodici, huma rezi applikabbli f'kaz ta' mewt. Ghalhekk, mehud kont tal-fatt illi d-*decujus* kien wasal sabiex jaghlaq tnejn u erbghin (42) sena meta avvera ruhu l-incident fatali in kwistjoni u illi, kieku baqa' haj, kien ghad fadallu dsatax (19) snin ta' hajja lavorattiva, dina l-Qorti hija tal-fehma illi l-*multiplier* ghandu jigi ridott minn dsatax (19) ghal hmistax (15). Ghalhekk, aktar 'l quddiem sejra taghmel l-aggustamenti relativi fis-somma likwidata;

Sabiex issostni l-ilment (ii) taghha l-korporazzjoni appellanti issottomettiet hekk fir-rikors ta' appell:
"… l-esponenti taqbel mar-relazzjoni tal-periti li ghandu jitnaqqas 25% minhabba l-*lump sum payment*. Jekk il-kawza damet dan ma kienx dovut ghal xi htija ta' l-esponenti. L-attrici hadet iz-zmien taghha biex prezentat ic-citazzjoni, anke biex resqet il-provi taghha. Hadd mill-konvenuti ma ghandu jigi penalizzat ghal dan. Inoltre minhabba li l-esponenti digà hallset somma konsiderevoli ifisser li l-atturi ilhom snin igawdu l-beneficcju ta' dan il-hlas";

Illi jekk kellux jigi konsidrat illi kien hemm dewmien inordinat fit-trattazzjoni tal-kawza matul l-ewwel istanza u, f'kaz affermattiv, min mill-partijiet kien responsabbli ghal dan id-dewmien, hija materja mhollija fid-diskrezzjoni ta' l-ewwel Qorti, u mhux opportun illi dina l-Qorti tiddisturba l-

ezercizzju ta' dik id-diskrezzjoni. *Ciò nonostante*, dina l-Qorti taqbel mas-sottomissjoni ta' l-appellanti illi "l-attrici [jew ahjar, l-atturi] hadet iz-zmien taghha biex [ip]prezentat ic-citazzjoni". Fil-fehma ta' dina l-Qorti, ghall-finijiet tat-tnaqqis minhabba *lump sum payment* id-dekors taz-zmien ghandu jibda jigi kalkolat minn meta tigi intavolata l-kawza u mhux minn meta javvera ruhu l-incident relativ (ara sentenza ta' dina l-Qorti kif komposta tas-27 ta' Frar, 2004 fil-kawza fl-ismijiet ***Annunziata Caruana*** *v.* ***Odette Camilleri***). Fis-sentenza appellata jinghad hekk:

"… in vista tal-fatt li ghaddew ftit aktar minn hdax-il sena u seba' xhur <u>mid-data ta' l-incident</u> ghandu jitnaqqas 5% ghal *lump sum payment*" (sottolinear ta' dina l-Qorti);

Jidher ghalhekk illi hemm lok ghall-varjazzjoni tal-percentagg ta' 5% illi ghadu kemm issemma. Jirrizulta illi mid-data tal-prezentata ta' l-att ta' citazzjoni sad-data tal-pronunzjament tas-sentenza appellata ghaddew *circa* disgha snin u nofs. F'dawn ic-cirkostanzi huwa ekwu illi l-percentagg ta' tnaqqis minhabba *lump sum payment* ikun ta' tmienja fil-mija (8%);

Kwantu ghall-ilment (iii) taghha l-korporazzjoni appellanti ssottomettiet hekk fir-rikors ta' appell:

"Mhux biss l-ewwel Qorti ziedet ammont sostanzjali ghall-gholi tal-hajja, izda dan ibbazatu ukoll fuq il-qliegh *gross* bla ma hadet kont li l-*overtime* u l-*allowances* ivarjaw hafna u t-tendenza ghal diversi snin kienet li dan jonqos mhux li jizdied";

Dan l-ilment mhux validu ghaliex mill-provi prodotti la jirrizulta x'varjazzjoni seta' kien hemm fl-*overtime* u fl-*allowances* tad-*decujus* u anqas tirrizulta "t-tendenza ghal diversi snin" illi issemmi l-korporazzjoni appellanti. Kwantu ghas-sottomissjoni illi l-ewwel Qorti hadet bhala bazi d-dhul *gross* tad-*decujus*, tajjeb illi jinghad illi, apparti konsiderazzjonijiet ohra, jirrizulta illi fil-komputazzjoni taghha l-ewwel Qorti ghamlet tnaqqis ta' hamsa u ghoxrin fil-mija (25%) mid-dhul *gross* minhabba dak illi sejhet "konsum personali";

Anqas l-ilment (iv) ma huwa validu. Dina l-Qorti taqbel pjenament ma' dak illi jinghad fir-rigward fis-sentenza appellata. Izzid biss illi tinnota illi, filwaqt illi fis-sentenza appellata jinghad:
"Li ma semmietx fin-nota taghha l-Korporazzjoni konvenuta huwa li l-istess xhud [Lawrence Bilocca, *financial controller* tal-korporazzjoni] ipprometta li jgib kopja tal-polza izda l-ebda kopja ma qatt giet esebita f'dawn l-atti",

anqas fil-pendenza ta' dan l-appell ma giet esebita kopja ta' l-imsemmija polza;

In vista ta' dak kollu illi inghad dwar il-hames (5) aggravju, l-ammont ta' danni qed jigi stabbilit fis-somma ta' tlieta u hamsin elf, tmien mija u ghoxrin lira maltija (Lm53820) (Lm5200 x 15 = Lm78000; naqqas 25% ghall-konsum personali = Lm58500; naqqas 8% ghal-*lump sum payment* = Lm53820) minflok s-somma ta' Lm70395 stabbilita fis-sentenza appellata;

Ghal dawn il-motivi:

Tiddisponi mill-appell billi tirrevoka s-sentenza appellata kwantu illikwidat id-danni fl-ammont ta' Lm70395 u minflok tillikwida dawn id-danni fl-ammont ta' Lm53820, kwantu ikkundannat lill-korporazzjoni *Malta Drydocks* thallas lill-atturi s-somma ta' Lm70395 bl-imghax mid-data ta' l-istess sentenza u minflok tikkundanna lill-istess korporazzjoni thallas lill-atturi s-somma ta' Lm53820 bl-imghax mil-lum u kwantu pprovdiet dwar l-ispejjez tal-kawza, u billi tikkonfermaha ghall-kumplament;

Tordna illi l-ispejjez tal-kawza, kemm dawk ta' l-ewwel istanza kif ukoll ta' dan l-appell, jigu sopportati kwantu ghal sesta parti (1/6) mill-atturi u kwantu ghal hames partijiet minn sitta (5/6) mill-korporazzjoni appellanti, b'eccezzjoni ta' l-ispejjez tas-socjetà konvenuta *Stork Services BV*, rapprezentata f'dawn il-proceduri mill-kuraturi deputati, illi ghandhom jigu sopportati kollha mill-korporazzjoni appellanti.

< Sentenza Finali >

---------------------------------TMIEM---------------------------------